

ЮВІЛЕЇ

До 100-річчя Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка

УДК 37(09)(477.51) «1945/1946»

Анатолій Боровик

●

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДРОДЖЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ. МИКОЛА ІВАНОВИЧ РІЗУН

Увазі читача пропонуються маловідомі сторінки історії Чернігівського учительського інституту повоєнного періоду. Мова йде про період управління навчальним закладом М. І. Різун.

Ключові слова: Чернігівський учительський інститут, М.І. Різун, навчальний процес, ремонт приміщення, лист до газети.

Нетривалий час керівником учительського інституту був Микола Іванович Різун, на долю якого випали тяжкі випробування післявоєнного відродження навчального закладу. В історичній літературі ці питання не набули належного висвітлення. Саме з'ясування історії повоєнного відродження учительського інституту та ролі в цьому процесі директора навчального закладу ми і ставимо за мету даного дослідження.

Народився Микола 4 грудня 1903 р. у сім'ї селянина-бідняка у с. В. Сорочинці Миргородського повіту Полтавської губернії. Батьки займалися сільським господарством, мали 4 га землі, живого й мертвого реманенту не мали. У 1928 р. батьки вступили до колгоспу. До 1926 р. Микола жив з батьками, працював наймитом у куркульських господарствах.

1922 р. закінчив 7-річну трудову школу, а 1926 р. – 4-річний педагогічний технікум у с. В. Сорочинці. Після закінчення педтехнікуму рік працював учителем початкової школи у с. В. Сорочинці. У 1927–1930 рр. викладав історію та географію у сільсько-господарській профшколі у с. Пологи Миргородського району.

З 1922 до 1928 рр. перебував у комсомолі. З 1925 р. до 1928 р. – кандидат у члени ВКП(б), а з липня 1928 р. – член ВКП(б).

1933 р. заочно закінчив Ніжинський педагогічний інститут. У 1936-1937 рр. навчався на дворічному підготовчому відділенні Київського інституту червоної професури і 1937 р. закінчив його.

З 1933-1934 рр. займав посаду інспектора шкіл м. Миргорода Полтавської області, а у 1934-1935 рр. – викладав історію в робфаку цього ж міста.

1935-1936 рр. – завідував Зачепилівським районним відділом освіти Харківської області.

1937–1940 рр. – завідував відділом педшколи Наркомосвіти УРСР у м. Києві.

1940-1941 рр. – працював директором і викладачем основ марксизму-ленінізму Чернівецького учительського інституту.

© Боровик Анатолій Миколайович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

1942-1943 рр. перебував у евакуації в Саратовській області, де трудився директором і учителем історії середньої школи с. Романівка.

Під час війни з травня 1943 р. до серпня 1945 р. перебував у армії, рік працював парторгом роти і рік – парторгом батальйону, у бойових діях участі не брав.

З 11 серпня 1945 р. до 1 липня 1946 р. працював директором, старшим викладачем основ марксизму-ленінізму Чернігівського учительського інституту.

Дружина – працювала вчителькою початкової школи [1, арк.4-5].

На час вступу на посаду директора в інституті на стаціонарному відділенні навчалося 390 студентів, зокрема на історичному факультеті 60 першокурсників і 123 студенти другого курсу; на факультеті мови та літератури 207 студентів, зокрема на першому курсі українського відділення 30 першокурсників і 74 студенти другого курсу, на російському відділенні – 34 першокурсники і 69 студентів другого курсу [2, арк.4]. Влітку 1946 р. 215 випускників стаціонару (98 істориків, 62 фахівці з української мови та літератури та 55 – з російської мови та літератури) отримали дипломи спеціалістів [3, арк.27].

Навчальний процес у Чернігівському учительському інституті відбувався на тих же засадах, що і в інших навчальних закладах такого профілю. Мовою навчання була українська. Навчальний рік поділявся на два семестри. Навчання відбувалося в одну зміну. Робочий день тривав вісім академічних годин. Навчальне навантаження на день, у середньому, становило 8 годин, в окремі дні – 6 академічних годин. З 19 до 23 години вечора в інституті проводилася самостійна робота студентів, а також масово-політичні та культурні заходи. Увесь навчальний процес був детально спланований. На кожний семестр складався стабільний розклад. Однак у зв'язку з майже щорічною мобілізацією студентів на осінні сільськогосподарські роботи, були випадки перевантаження студентів у листопаді-грудні.

На кафедрах обговорювалися й затверджувалися плани роботи, робочі плани викладачів з кафедральних дисциплін, плани роботи кабінетів і гуртків. У зв'язку з тим, що деякі програми застаріли й не відображали потреб дня, тому в рішеннях кафедр вносилися певні доповнення і зміни до них. Хронічною хворобою інституту залишалося недостатнє забезпечення методичною літературою, зокрема методичними журналами, а саме: «Русский язык в школе», «Математика в школе», «Физика в школе», які інститут отримував по одному-два примірники. Усі спроби керівництва інституту домогтися збільшення лімітів на ці методичні журнали виявлялися марними [4, арк.28].

Навчальний процес у Чернігівському учительському інституті відбувався згідно з міністерськими програмами і навчальними планами. Майбутні вчителі мали засвоїти комплекс профільних дисциплін, а також психолого-педагогічні та мовно-літературні предмети й курс основ марксизму-ленінізму. З 1944-1945 рр. студенти мали проходити військово-фізичну підготовку. Зокрема, на історичному факультеті у першому семестрі 1944-1945 навчального року викладалися такі предмети: основи марксизму-ленінізму – 72 год., військова підготовка – 72 год., історія давнього світу – 144 год., історія СРСР – 108 год., психологія – 72 год., українська мова – 54 год., загальна література – 36 год., російська література – 54 год. Загальний обсяг становив 612 годин. На другому курсі першого семестру студенти продовжували вивчення основ марксизму-ленінізму – 80 год., педагогіку – 60 год., історію середніх віків – 102 год., історію нового часу – 80 год., історію СРСР – 80 год., історію України – 108 год., методику викладання історії – 30 год., Конституцію СРСР та УРСР – 28 год., загальну літературу – 34 год., українську літературу – 34 год., російську літературу – 34 год. Разом за другий семестр академнанавтаження становило 670 годин. На другому курсі на початку четвертого семестру у школах м. Чернігова студенти проходили чотиритижневу педагогічну практику [5, арк.11, 15]. Наприкінці навчання випускники складали державні екзамени і за розпорядженням Міністерства освіти УРСР розподілялися на педагогічну роботу.

Студенти, що повернулися в інститут у 1944 р., а також ті, які тільки но вступили, мали значну перерву в навчанні. Отже, потрібна була наполеглива праця

як викладачів, так і студентів для повторення навчального матеріалу. Тому, окрім лекцій, семінарських і практичних занять, систематично проводилися консультації і додаткові заняття. Не вистачало навчальної літератури, наочних приладів, унаслідок чого майже єдиним джерелом знань залишалися викладацькі лекції та консультації. Також не вистачало зошитів, чорнил, не було електроосвітлення в аудиторіях і вони майже не опалювалися. Студентам часто доводилося залишати навчання й виїжджати на заготівлю дров і торфу.

Основними формами навчання були лекції, семінарські заняття, а також консультації, які проводилися згідно з навчальними планами спеціальностей. Студенти поділялися на групи й зводилися у потоки по дві-три групи для прослуховування лекцій. У процесі підготовки до семінарських занять від студентів суворо вимагалось конспектування праць В. Леніна та Й. Сталіна, які були визначені за планом як обов'язкова література. Також студенти готували питання плану семінарського заняття.

Процес проведення навчання був під постійним контролем дирекції інституту та кафедр. Контроль за якістю викладання здійснювався шляхом стенографування лекцій викладачів з наступним аналізом їх на кафедрах, попереднього обговорення конспектів лекцій викладачів та проведення відкритих лекцій.

Серйозним недоліком у знаннях студентів була їхня недостатня грамотність з української і російської мов. Для подолання цього недоліку щорічно для студентів перших курсів усіх спеціальностей проводилися диктанти. Для тих, хто отримував незадовільні оцінки, офіційно призначалися додаткові заняття з мови в позааудиторний час. Керівництво інституту вважало необхідним під час вступних екзаменів проводити не написання твору, а диктанту, як це робилося, зокрема, у Ніжинському та Київському педагогічних інститутах [6, арк.7].

Кафедрами інституту приділялася значна увага організації самостійної роботи студентів. Це питання неодноразово обговорювалося на засіданнях ради інституту, кафедр та на зборах студентських груп. Для першокурсників проводилися лекції і бесіди з питань самостійної роботи з книгою, ведення конспектів та робочих записів. Зокрема, щорічно у кожній групі першого курсу проводилися 4-годинні методичні семінари на тему: «Як працювати з книгою?» [7, арк.27].

Незважаючи на тяжкі умови повоєнного часу, керівництво інституту знаходило кошти для підтримки викладачів, які займалися науковою роботою й працювали над підготовкою кандидатських дисертацій. Зокрема, у наказі директора №160 від 20 жовтня 1945 р. зазначалося: «Для оформлення кандидатської дисертації старшому викладачеві Нестеренко Г.Г. видати 350 аркушів паперу для друкування дисертації та оплатити видатки по друкуванню її в розмірі до 600 крб.» [8, арк.27].

Однією з найбільших проблем у роботі інституту залишалася проблема навчального приміщення. У 1946 р. інституту було передане приміщення середньої школи №16 по вул. Ласалія, №1 (нині вул. Полуботка, №53), проте й це приміщення потребувало значного ремонту, а особливо ремонту потребувала опалювальна система, яка взагалі не працювала. Вирішити це питання власними силами інститут не міг. Ось тому в червні 1946 р. директор інституту М.І. Різун разом з секретарем партійної організації т. Кравцовим надіслали статтю до газети «Радянська Україна» «Чи так потрібно виконувати постанови партії і уряду», вважаючи, що шляхом критики місцевих органів влади вони зможуть вирішити існуючі проблеми інституту.

У листі вони писали, що для вирішення завдань четвертої п'ятирічки потрібно підвищувати якість навчання і виховання підростаючого покоління. Це значною мірою залежало від учителя, від рівня його кваліфікації та культури. Автори листа посилалися на матеріали XVII партійного з'їзду, на якому Й. Сталін указав, що педагогічні й медичні факультети «знаходяться в загоні». Партія і уряд не раз звертали увагу на покращення педагогічної освіти в країні, але без допомоги партійних і державних органів на місцях, особливо в господарських питаннях, самі інститути вирішити ці проблеми не могли.

Дописувачі нагадали, що у 1946 р. ЦК КП(б)У і уряд УРСР винесли постанову «Про поліпшення справи підготовки учителів». Відповідно до неї 10 квітня Чернігівський обком КП(б)У та облвиконком прийняли розгорнуте рішення на виконання даної постанови. Цим рішенням було зобов'язано Чернігівський міськком партії (секретар т. Коротков) до 1 травня на засіданні МК КП(б)У обговорити цю постанову й накреслити конкретні заходи допомоги Чернігівському учительському інституту.

Керівники інституту вказали, що протягом 10 днів міськком партії це питання не обговорював. Лише на прохання директора та парторганізації інституту 23 травня секретар МК КП(б)У т. Коротков вирішив обговорити його. Дирекція інституту, готуючись до засідання, чекала представника міськкому для обстеження стану справ, проте гостей так і не дочекалися.

30 травня, не запрошуючи на засідання представників інституту, міський комітет прийняв комічне, нікого і ні в чому не зобов'язуюче рішення: «Постанову обкому КП(б)У і облвиконкому обласної ради в справі поліпшення підготовки вчителів області прийняти до виконання».

Автори статті вважали, що формально було розглянуто питання, проте конкретних заходів та дій не було визначено. У дописувачів склалося враження, що у м. Чернігові діє кілька вишів і міськком партії та міська рада не знають, кому в першу чергу потрібна допомога. Вони ще раз нагадали, що в Чернігові існує єдиний вищий навчальний заклад, який потребує допомоги в господарських питаннях.

У статті було вказано, що після звільнення Чернігова від німецьких окупантів учительський інститут діє два роки. У 1944-1945 навчальному році він дав країні 120 учителів. У наступному навчальному році – 260 учителів. Чернігівський обком КП(б)У та виконком обласної ради замість зруйнованого, виділили інституту приміщення, але і його потрібно ремонтувати. Міське керівництво вважало, що інститут готує учителів не лише для м. Чернігова, а для всієї України і його господар – Міністерство освіти УРСР, тому воно і має фінансувати ремонтні роботи. Саме це і було основною причиною безтурботності місцевої партійної влади.

Керівники навчального закладу нагадали, що викладачі та студенти інституту проводять значну масово-політичну і культурну роботу. У місті працює 72 агітатори, 7 викладачів читають лекції в установах та організаціях, викладачі також допомагають школам міста, студенти та допоміжно-технічний персонал допомагають відбудові міста.

Але самому інституту потрібна також конкретна допомога в ремонті навчального корпусу, особливо парового опалення. Інституту потрібний транспорт для перевезення палива, а для викладачів потрібні квартири. У післявоєнний час інститут отримав лише одну квартиру. З наступного навчального року відкривався фізико-математичний факультет. Зокрема і для нього необхідні висококваліфіковані викладачі, а їх потрібно забезпечити квартирами. За відсутності житла інститут не міг запросити до себе на роботу кваліфікованих спеціалістів. Окрім того, у навчального закладу не було студентського гуртожитку.

Наприкінці статті автори нагадали, що відділ агітації і пропаганди міськкому партії не цікавився питаннями навчально-виховної роботи інституту, і протягом двох років його працівники жодного разу не дізналися, як викладаються основи марксизму-ленінізму, як засвоюють цей предмет студенти.

Керівники інституту через центральну партійну газету просили міських керівників «повернутись обличчям до інституту» й виконати рішення уряду і ЦК партії в справі покращення підготовки учителів [9, арк.15–17].

Відповідь не забарилася. Причому вона надійшла не від чернігівських міських керівників, а від Міністерства освіти УРСР. Наказом від 17 червня 1946 р. Миколу Івановича Різуна було звільнено із займаної посади. Проте вже 25 червня Міністерство освіти до попереднього наказу внесло деякі уточнення. М.І. Різуна призначили на посаду викладача основ марксизму-ленінізму Житомирського педагогічного інституту з 1 вересня 1946 р., а з 1 липня до 1 вересня йому була надана відпустка.

Але і цей наказ було змінено. 24 серпня 1946 р. М. І. Різуна Міністерством освіти було призначено старшим викладачем основ марксизму-ленінізму Чернігівського учительського інституту [10, арк.11–12]. 18 вересня 1946 р. Міністерство освіти УРСР призначило виконувачем обов'язків директора Чернігівського учительського інституту Свирида Юхимовича Борисенка.

Отже, добрі наміри директора щодо покращення умов роботи як викладачів, так і студентів інституту не знайшли належної підтримки у партійних та державних керівників міста й області. Зазіхання на критику місцевого керівництва у тоталітарній державі призвело до позбавлення посади того, хто намагався вирішити не власні проблеми, а життєво необхідні питання навчального закладу.

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (далі – Архів ЧНПУ), ф. Р-608, оп. 1-О, спр. 25, 42 арк.
2. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 6, 6 арк.
3. Там само, спр. 5, 27 арк.
4. Там само, спр. 139, 58 арк.
5. Там само, спр. 14, 42 арк.
6. Там само, спр. 111, 33 арк.
7. Там само, спр. 322, 51 арк.
8. Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 2, спр. 8.
9. Там само, оп. 1-О, спр. 25, 42 арк.
10. Там само, оп. 2, спр. 8.

Вниманию читателя предлагаются малоизвестные страницы истории Черниговского учительского института послевоенного периода. Речь идёт о периоде руководства вузом Н. И. Резуном.

Ключевые слова: Черниговский учительский институт, Н. И. Резун, учебный процесс, ремонт помещения, письмо в газету.

The article deals with little-known pages of history of Chernihiv teachers' institute in a post-war period. It was a time of Mykola Rizun' managing.

Keywords: Chernihiv teachers' institute, Mykola Rizun, repair of premises, educational process, letter to newspaper.

